

Uhde, Švanda, Rotrekl. O paměti města Brna a reflexi jeho pohnutých dějin.

LŠS(b)S 2019, Zdenek Mareček.

Uhde, Švanda, Rotrekl.

- O paměti města Brna a reflexi jeho pohnutých dějin.
- On the Historical Memory of Brno.

Platón Faidros. Sokrates o Theutovi, který dal Egypt'anům zákony a písmo

- Písmo jako lék pro paměť a moudrost?
- „*Veliký Theute ... tato nauka zanedbáváním paměti způsobí zapomínání v duších těch, kteří se jí naučí, protože spoléhajíce na písmo budou se rozpomínat na věci zevně, z popudu cizích znaků, a ne zevnitř sami od sebe;*
-
- Jen to, co se objasní v živém dialogu, získá platnost.
-

Theut představuje je egyptskému králi Thamovi písmo

- nevynalezl jsi lék pro paměť, nýbrž pro upamatování. A co se týče moudrosti, poskytuješ svým žákům její zdání, ne skutečnost; neboť stanouce se sečtělými bez ústních výkladů, budou působit zdání, že jsou mnohoznačí, ačkoli budou většinou neznalí, a ve styku budou nepříjemní, protože z nich budou lidé zdánlivě vzdělaní místo lidí vzdělaných opravdu."

-

Fritz Beer (1911-2006)

- --a tys na Němce střílel, dědo?: českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem (Praha: Paseka, 2008). Přeložila Jitka Bodláková.
- Hast Du auf Deutsche geschossen, Grandpa? Fragmente einer Lebensgeschichte, Aufbau-Verlag, Berlin, 1992,
-

Fritz Beer, motto

- Každý člověk si jednou vymyslí příběh, který považuje za svůj životopis. Max Frisch
- *Mohu ze své paměti vydolovat jen to, co nashromáždila. Jestli se na ty příhody pamatuji v jejich „pravé“ podobě, je nezjistitelné, i když se o to poctivě snažím; třeba jsem je už falešně vnímal.*
- Nakolik pochybují o své paměti Uhde, Švanda a Rotrekl?

Fritz Beer

- 205
- Vzpomíná na konflikty s Otou Šlingem v Londýně při udělování souhlasu k vydání britského vstupního víza, které povolovali Britové jen při jednohlasném doporučení Czech Trust Fund.
- *Šling se stal v roce 1945 všemocným krajským tajemníkem KSČ v mém rodném Brně a prosadil vypovězení německého obyvatelstva zvláště krutým způsobem.*
-

Co se stalo v Brně 30. 5. 1945?

- Rok smíření v roce 2015 zvýšil povědomí Brňanů o tom, že v noci z 30. na 31. května 1945 bylo ze 13 seřadišť hnáno 20.000 žen, dětí a starých lidí z Brna směrem na rakouskou hranici a 1691 jich během pochodu, ale především pak v katastrofálních podmínkách internačního tábora v Pohořelicích zemřelo.
- Podle instrukcí Národní bezpečnostní stráže z **června** 1945 mělo být *jakékoli poskytnutí přístřeší, šatstva nebo potravin německým státním příslušníkům přísně stíháno.*
- Srov. Brummer, Alexander; Konečný, Michal: Brno účtující. Průvodce městem 1945–1946. Brno 2017, s. 88.
- https://cs.wikisource.org/wiki/Deklarace_sm%C3%AD%C5%99en%C3%AD_a_spole%C4%8Dn%C3%A9_boudcnosti

Jan Assmann: Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita rozvinutých kulturách starověku. č. 2001.

- Bud' vzpomínky přejdou z komunikativní paměti do paměti kulturní, nebo zůstanou zapomenuty.
-
- Jiří Kratochvíl:
- *brněnský „divoký odsun“, ta přízračná podoba pozdějšího oficiálního odsunu, byl prorockým obrazem toho, co nás po válce čeká. [...] štafeta nenávisti, postihující i spousty nevinných, pak vstoupila do našich poválečných dějin jako její dominující idea. A dodnes na ni doplácíme.“*
- Kratochvíl, Jiří: Nevytěsnitelné trauma. In: Pollack, Martin et. al: Brněnský pochod smrti. Brno: 2012, s. 59-60.
-

Alexander Brummer; Michal Konečný: Brno účtující. Průvodce městem 1945–1946. Brno 2017.

- více než 16,5 tisíce dalších brněnských Němců bylo před vypravením transportů v letech 1945-1946 internováno v táboře Maloměřice-Borky a 6,5 tisíce v internačním táboře pro staré a práce neschopné Němce v Bohunicích.

When have you first heard of the the expulsion of Germans from Czechoslovakia after World War II?

- V brněnském deníku *Rovnost*, listu Komunistické strany Československa na Moravě, vyšel 1.6. 1945 na titulní straně triumfální článek *Brno konečně vyčištěno od Němců*.
- Title page of *Rovnost* boasted on June 1st, 1945 that *Brno was rid of Germans*.
- *Vyčištěno / cleansing*
- „Dies Haus ist judenrein“

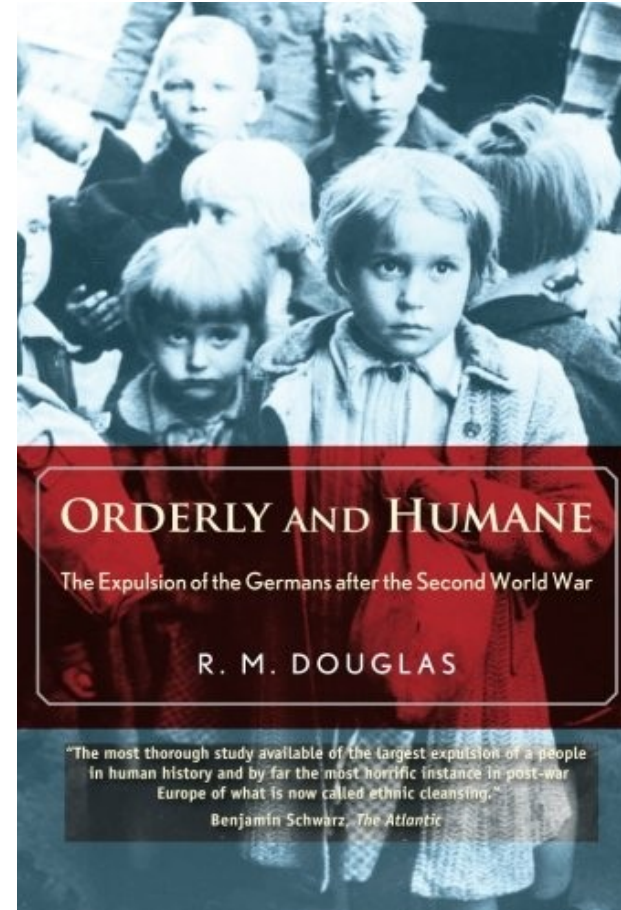
JIŘÍ HONZÍREK: SCHAUSPIEL

Kristina Günther-Vieweg a Ondřej Jiráček

- V kapitole *Lidé v soukolí* píší Brummer a Konečný o manželce dlouholetého židovského sekretáře brněnského německého divadla Gustava Bondiho, kterou jen urychlený návrat dcery z Terezína v červnu 1945 zachránil před zařazením do transportu. Dopis rodinného přítele z Brna, adresovaný 1.6. 1945 do Terezína, se stal součástí skvělého česko-německého představení režiséra Jiřího Honzírka o osudu Marie Bondyové, která zemřela v Brně v roce 1952. Výrazům *vyhnání* a *pochod smrti* se ovšem Alexander Brummer a Michal Konečný záměrně vyhýbají.
- Tamtéž, s. 138-139.
-

Odsun, transefer, vyhnání?

- *Orderly and Humane: The Expulsion of the Germans after the Second World War*, by R.M. Douglas, Yale University Press, 2012,

Změna sociálních rámců po roce 2000

Švandovy, Uhdeho a Rotreklovy vzpomínky vyšly v letech 2006–2019.

- Lze rozdíly v jejich reflexi událostí v roce 1945 vysvětlit rozdíly mezi typem čtenářů, na které se jejich vzpomínky primárně obrací, zvoleným literárním tvarem nebo spíše osobností autora vzpomínek?

Poslední z nich – Rotreklovy vyjdou sice až v tomto roce, vznikaly však dlouho předtím, Zdeněk Rotrekl zemřel 9. června 2013.

Milan Uhde (*1936): Rozpomínání. Co na sebe vím. (2013).

- *Jak jsme vítali pana prezidenta.*
- Lidové noviny, 2000, r. 13(č. 188), s. 14.
- Moje rodina uprostřed Evropy. In: *Čtyři roky dialogů o Evropě. Středoevropské setkávání Čechů a Němců v Brně. 2007 2010.* Praha, München 2010.
- *Milan Uhde: Má cesta v k našim Němcům (2018)*

**MILAN
UHDE**
ROZPOMÍNKY. CO NA SEBE VÍM

TORST / HOST

Teta Anna a paní Czerny, verze 2007

Rodina mého tatínka přemlouvala svého pokrevního příbuzného k rozvodu. Hlavní slovo měla sestra, provdaná za Němce. Necítila rasovou nenávist, nýbrž jen a jen strach. [...] Tatínek jejím rozvodovým radám odolal, ale politika vstoupila do rodiny definitivně a usadila se v ní pevně a vládychtivě. Od tatínka, který byl do zániku první republiky upřímný germanofil [...] jsem začal slýchat strašné kletby na německou adresu. [...] Tatínkova sestra i se svým německým manželem se stala obětí takzvaného divokého odsunu. [...] Moje maminka i tatínek odmítli tyto starosti sdílet. Slyšel jsem oba schvalovat to, co se v češtině nazývalo odsunem a co ve skutečnosti bylo vyhnáním.

Teta Anna a paní Czerny, verze 2008

- V roce 2004 napsal Uhde na půdorysu této rodinné konstelace hru *Zázrak v černém domě* a v roce 2008 natočil režisér Juraj Nvota pro Českou televizi film *Na rozchodnou*. Dostupné na URL:
<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10169658114-na-rozchodnou/30829232013/>
. [Ověřeno 21.3. 2019]
-

Teta Anna a paní Czerny, verze 2018, zpětný překlad z němčiny: devítiletý Uhde slyší poprvé slovo „odsun“.

- S. 98: 174 podpisů sousedů z Králova Pole potvrdovalo, že se paní Czerny během celé německé okupa cechovala ke svým českým sousedům přátelsky, že mluvila česky, nevyužívala právo Němců na přednostní obsluhu bez čekání, že se vždy trpělivě postavila do fronty a kromě toho nikdy neprojevovala sympatie k Hitlerově policii. Proto podepsaní žádali, aby byla vyňata z odsunu a směla zůstat doma ve svém bytě.
- Jsou prý advokáti, kteří si uvědomují, že odsun byl stanoven zákonným nařízením a nemohou z něj být povolovány výjimky.
- 174 people signed a petition for her removal from the expulsion:
- *During the German occupation, she has been friendly with the Czech-speaking neighbours, did not ask for any preferential treatment, and did not express sympathy towards Hitler.*
- Uhde's parents declined to sign the petition. They commented that they were lawyers and knew that the expulsion order was a law, and you cannot make exceptions to any law. Perhaps, the 9-year old was disappointed?

•

Uhde: Rozpomínky. Co na sebe vím.

Proč zde tyto silné vzpomínky chybí?

Rozpomínky líčí, jak mu rodiče zatajovali deportaci prarodičů do koncentračního tábora i to, že maminka je Židovka. Teprve jako gymnazista se dozvěděl, že dědeček zahynul v koncentráku, ale prý pro své české vlastenectví. Osud brněnských Němců v autobiografii chybí, jistě především proto, že se Uhde snaží vylíčit především vlastní sociální izolaci jako šplhoun, fyzicky málo zdatný a politicky naivní hoch. Především návštěva tety Anny, otcovy sestry v Dolních Dunajovicích v roce 1955, jak ji popsal v roce 2018, by tuto nevědomost, poněkud znevěrohodnila.

Uhde své rodiče, člen strany, v knize nešetří.

- Smrt matčina bratra, který byl za heydrichiády popraven gestapem v Kounicových kolejích, částečně vysvětluje, že se rodiče odmítali angažovat ve prospěch tety s německým manželem.
- Historii chaty v Kníničkách, přidělené rodině po židovském obchodníkovi a brněnském gestapákovi, a důvody, proč na chatu neměl nárok australský synovec židovského obchodníka.
-

Spílání Brnu

- V *Dovětku* se Milan Uhde k tématu rodinného traumatu implicitně vrací, když píše o *Zázraku v černém domě*: „*Zázrak*“ se pro mě stal pokusem vyrovnat se s jedním ze svých ústředních témat a vlastně s celým dosavadním životem. Tamtéž, s. 583.
- V červnu 2019 byla v Redutě derniéra této hry s podtitulem *Rodinné účtování*. Pro režiséra Břetislava Rychlíka je dům symbolem něčeho temného v rodinné historii. Hra byla uvedena rámci cyklu *Spílání Brnu*, v němž má být vyspíláno, rozumějte *vysloveno to, o čem se dlouho mlčelo a dodnes mlčí*.

Cyklus „Spílání Brnu“ zahájen texty Zdeňka Rotrekla *Podezřelá krajina s anděly*

Tehdejší šéf brněnské činohry Národního divadla Martin Františák spolu s Petrem Maškou v roce 2016:

Co Rotreklův román *Světlo přichází potmě* nazývá „ztrátou paměti“? *že město začalo opouštět svoji duši, že se vyprazdňovalo ze svých dějin, ze sebe samého.*

Rotrekl, Zdeněk: *Světlo přichází potmě*. Spisy 2. Brno 2001, s. 25.

- *V prostředí s [minulostí] tolikrát přervanou usilujeme o reflexi minulosti, protože „...bez kontinuity a tradic se znicotní“ a z nás se stanou „brabenci“.*
- Němečková, Lucie: *Divadelní procházka se Zdeňkem Rotreklem po Brně a krajinou naší paměti.*

Uhde narazil v roce 1957 na jméno Rotrekla, který tehdy byl v komunistickém kriminále.

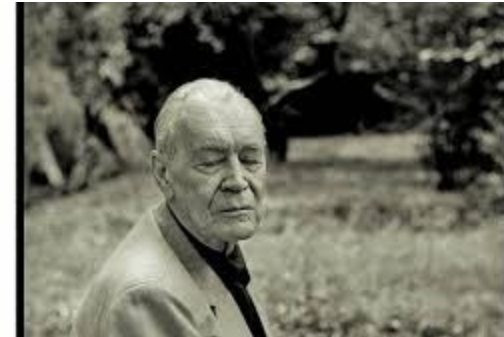
- *Tušil jsem však, že bych se ocitl před fakty, která by mě přinejmenším vyvedla z rovnováhy. Netoužil jsem se s nimi konfrontovat; pan Zdeněk posléze ztělesňoval výčitku, se kterou jsem si po léta nevěděl rady.*
- Uhde, Milan: Rozpomínky. Co na sebe vím. Praha, Brno 2013, s. 413.
- Editorkou Rotreklových spisů v nakladatelství Atlantis je Uhdeho dcera Jana Uhdeová. Nyní pracuje na edici Rotreklových nedokončených vzpomínek *Hnízda ze stromu, který odchází*, který by měl letos vyjít jako čtvrtý svazek Spisů/
-

Žánr Rotreklových vzpomínek

- *Já je jako paměti neoznačuji. Já se, a to je právě celá ta velice těžká práce, já se na ty události dívám z té doby. Se všemi mými vlastními omyly, chybami, iluzemi. Nepíšu paměti. To je dosti iluzorní, víte, paměť je na jedné straně hrozně zrádná věc a na druhé straně tak chytrá, že zapomíná na skutečný stav věcí a vidí to už z hlediska budoucího vývoje.*
- Vzpomínky, zhruba 1200 normostran, stačil dokončit jen do roku 1953.
- Rozhovor s Vilémem Faltýnkem z 22.11. 2009 dostupný na URL: <https://www.radio.cz/cz/rubrika/knihy/spisy-zdenka-rotrekla-doplni-netypicke-pameti>. [Ověřeno 21.3. 2019]
-

povzdech nad úpadkem doby

- *Při cestě zpět jsem si povšimnul, že zástup znásilněných žen před vchodem do porodnice se zmenšuje. I na dálku byla stále viditelná hromada německých knih na rohu Falkensteinerovy a Obilního trhu.*

Rotrekl: *Hnízda ze stromu, který odchází,*

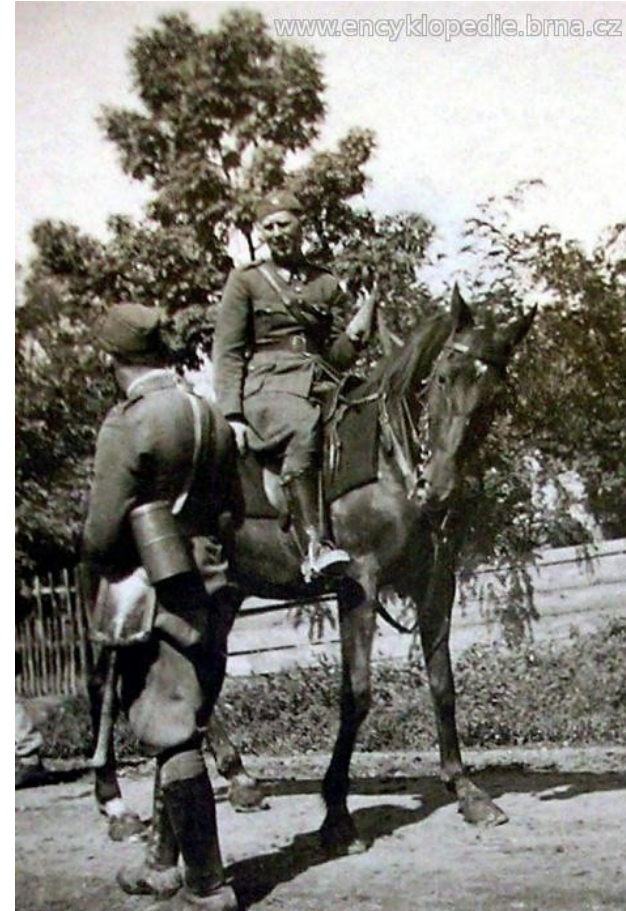
Nedávno jsme byli za jedním hodinářem, říkal, jak u jedné německé rodiny měli spoustu andílků a dřevěných madon z tyrolských kostelíků, prostě sběratel, nyní se tam nastěhovala dělnická rodina, do té vilky. Rodina německého sběratele se otrávila na zahradě, otec, matka a dvě dcery. Je vůbec strašlivý počet sebevražd – –

instinktivní obranný mechanismus vytěsňování

- zprávy o počtu zavražděných v Buchenwaldu lopatami:
- *Stále určitěji a určitěji jsem pociťoval, že jsem zaplavován nazelenale světélkujícími vlnami toho nejnižšího v člověku; že všechno kolem se změnilo, že z lidí vyhřezly ty nejutajovanější a nejzapíranější instinkty rozvratu; že město samo není městem mého dětství a mládí; že se, rozvrácené ve své vnitřní podobě, změnilo, odcizilo svému charakteru dobrého soužití se všemi; že se přepodstatnilo, že vnější zkázu dokončilo smrtelnými ranami do vlastního těla; že pod rouškou vnější svobody dostala příležitost zvrácenost, anarchie a ničivost. Tomu všemu kolem sebe jsem se zdráhal uvěřit. Neuměl jsem tomu věřit a nechtěl jsem uvěřit.*
- Rotrekl, Zdeněk: Hnízda ze stromu, který odchází. Nepaginováno.
-

zemský velitel Sboru národní bezpečnosti Bedřich Pokorný

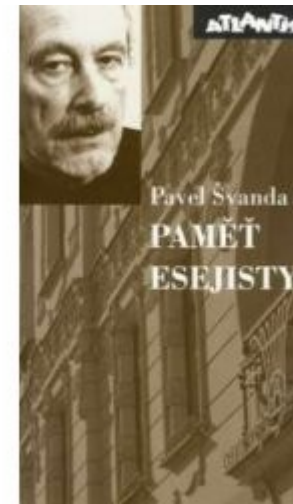
- *„Kdo bude přistižen hlídkami čs. armády nebo bezpečnostní stráže při drancování, bude na místě zastřelen. – Podepsán velitel národní bezpečnostní stráže na Moravě štábní kapitán Bedřich Pokorný.“*
- *Uklidnilo mě to. Aspoň zatím.*
-

Pavel Švanda (*1936): Paměť esejisty. (2006)

*Umění kompromisu
provozované poblíž díry
pekelné je možná naše pravá
národní ctnost. S. 14.*

*Křesťanské ctnosti byly
vyvlastněny ve prospěch
národní mobilizace a uloženy do
národních magacínů, v nichž se
skladují mundúry a zásobníky a
sterilní obvazový materiál. S.
14.*

Pavel Švanda a Milan Uhde

- *Z válečné hrůzy se dokonce stal docela výnosný literární, filmový a televizní kšeft. Musel bych dosazovat do textu předpřipravené jazykové matrice.*
- The war atrocities turned into a money spinning business across the literature, film, and beyond. I would have to repeat the cliches.
-

Pavel Švanda zná rovněž sebeodhalující přísnost

- *Proto jen letmá zmínka o židovských hvězdách na kabátech: ano, viděl jsem je poprvé, když jsem šel s maminkou po brněnském Příkopu. „Co to je, mami?“ „Nedívej se tam. Pojd' pryč.“ O Židech se u nás vlastně nikdy moc nemluvalo. Myslím, že pro jejich převažující příslušnost k německé národnosti byly protižidovské represe, alespoň v Brně a v mé rodině, považovány za víceméně vnitroněmeckou záležitost, která se Čechů příliš netýkala.*

Just a fleeting remark on the Star of David, which I have seen for the first time while out walking with my mum along Brno's Prikop promenade.

„Mum, what is it?“ „Don't look that way. Come. Come.“

The Jews were not discussed at home. Considering most of them signed up for the German nationality of the Census, my parents felt that this was largely a German internal war, which need not concern the Czechs too much.

-

Pavel Švanda a Znojmo 1945

- *Rodná maloměsta*
- *úhledně zadrátovaný koncentráček, kterému vládne opilec s bejkovcem. Švanda se stal imunním vůči propagandě, nazývající odplatu na Němcích historickým vítězstvím spravedlnosti.*
- Na počátku jsou všichni v rodině otřeseni, jak se se starými lidmi v Brně v létě 1945 zachází, třebaže to odsuzují jen v soukromí, ne na veřejnosti. Ideologická masáž v letech padesátých a šedesátých *skoro dokonale vybělila instinkty lidskosti. Týkalo se to i vědomí a svědomí členů mé rodiny. Nenávidět je sladké.*

Pavel Švanda

- *Nacionalistický triumfalismus prolnul mé dětství a mládí plechovým žvaněním nad puchem masových hrobů. Tehdy jsem se vyučil štítlivé skepsi vůči národovecké hybris, ať se vyjadřuje kterýmkoli jazykem. Svou národnost přijímám bez odmluv, ale spíše jako kříž, který má člověk nést pokud možno trpělivě a bez zbytečných řečí, asi jako vrožený zdravotní stav, případně jako mentální defekt, s nímž se v podstatě nedá nic dělat, [...]*

Aleida Assmann

o generační podmíněnosti vnímání historických událostí:

- *[...] jak je historie někým prožívána, jak se na ni vzpomíná, zapomíná a rekonstruuje se? Jak dlouho se udržují ve společenském diskurzu určité zkušenosti a vzory jejího zpracování? [...] Poměr mezi historicky danými a subjektivními postoji není deterministický a jednotný, protože na podobné výzvy jsou možné zcela odlišné reakce. Přesto je zajímavé se tomuto biografickému kadlubu, této formě ztělesněných dějin věnovat více, aby se podařilo identifikovat generační identity ve společnosti a tím i lépe pochopit mezigenerační pnutí i aliance, třecí plochy a kolize.*

- Assmann, Alleida: Geschichte im Gedächtnis. München 2007, s. 32.

2000-2015. Mládež pro interkulturní porozumění

- Hanuš J. Hájek, šéfredaktor exilové revue *Skutečnost*, roce 1950 napsal, že spáchané násilí a nespravedlivé řešení problému potrestání německých zločinů vedlo k dodatečné racionalizaci tohoto kroku tím, že vlastní motivace byla podsouvána obětem násilí. Hájek si je už v roce 1950 vědom souvislosti mezi vyhnáním a únorem 1948.
- Ve srovnání se vzpomínkami Dušana Jeřábka nebo Mileny Flodrové, jsou Švandovy a Rotreklovy vzpomínky pro české Brňany spíše výjimečné. Posun ve vnímání diskontinuity brněnských dějin mezi výzvou z Mládeže pro interkulturní porozumění a mezi Rokem smíření v roce 2015 se týká ovšem spíš čtenářů.
- Hájek, Hanuš J.: Odsun a puč. Pokus o sociálně psychologickou interpretaci souvislosti. In: Hluboká stopa. Nezávislá revue *Skutečnost* 1949-1953. Prečan, Vilém (ed.) Praha 2008, s. 166.
- Jeřábek, Dušan. Brno – kulturní město předválečné a válečné. Brno 2006.
- Flodrová, Milena: Brno očima Mileny Flodrové: výběr z článků a studií z let 1964-2006. Jordánková, Hana (ed.). Brno 2015.
-

Společné středoevropské dějiny?

- Vývoj *cadres sociaux* (Maurice Halbwachs) a odvaha autorů posílit konvergenční tendence v evropské historické paměti.
- The development of *cadres sociaux* and the fearlessness of the authors strengthens the convergence of European historical memory.

